

ՊԵՏԱԳՐԱԿԱՆ ԶԵՄԵՐ

ՍՊԱՆԻԱՅ ԵՒ ՖԻՆԼԱՆԴԻԱՅ ՍԱՀՄԱՆՆԵՐՈՒՆ
ՎՐԱՅ, ՊԻՐԵՆԵԱՆ ԼԵՌՆԵՐՈՒ ՍՏՈՐՈՏԸ
ՀԱՅ ՀԻՆ ԳԱՂՈՒԹԻ ՍԸ ՀԵՏԲԵՐԸ

Արժանթինեան Հանրապետութեան բազմացուցիչ գլխաւոր տարրերէն, իտալացի եւ Սպանացի ազնուաբարոյ ազգերէն թէն շատ չեն զանազանուիր Վասգերը (Vascones), որոնք Սպանիայէն հոս գաղթած, բայց եւ այնպէս իրենց մասնաւոր հայրենիքին՝ Vascongada-ը յատուկ նիստ ու կայք, բարձր, սովորութիւնները իրենց հետ հոս փոխադրած, կառչած իրենց աւանդութիւններուն, կը շարունակեն կենցաղ մը, կը պահեն իրենց լեռնցիկ մաքուր նկարագիրը ու սրտբացութիւնը: Այսպէսով մասնաշաղկապ երանգ մը կ'աւելցնեն ընդհանուր սպանականութեան մը վրայ որ տեղւոյն ազգաբնակչութեան սովորութիւններուն մօտէն հետեւող մը անպայման նկատի կ'առնէ:

Վասգոներու (Vascones) այդ հիմնալիւծէն առողջ եւ ինքնայատուկ նկարագիրն էր որ զիս մօտեցուց այդ տարրէն կարգ մը անձերու, որոնք անկեղծ բարեկամներ եւ ուղղամիտ զրացիներ եղան: Այդպիսի լաւ բարեկամներէն մին՝ որ քիչ մըն ալ գրոցերոց է, իմ ուշադրութեանս յանձնեց զիրք մը ուր, ըստ իր բերանացի բացատրութեան, իրենց՝ Վասգերու եւ մեր՝ հայերուս միջև ցեղային ազգականութիւն մը ըլլալը կը հաստատէր:

Այդ գիրքը եւ ըստ իր ըսածին, իրենք Վասգերն ալ, մանաւանդ իր ծննդավայրի գիւղացիները, այդ բանին կը հաւատան եւ կ'ընդունին իրենց ազգականական կապերը հայերու հետ, եւ զանոնք կը նկատեն իրենց նախահայրերը:

Ուղեցի տեսնել վերոյիշեալ գիրքը ու հաւ ստորեւ կ'արտագրեմ մեզի հայերու հետաքրքրած մասերը, որոնք որքան ալ լուրջ ազգագրական փաստեր պիտի չնկատուին խստապահանջ քննադատներու կողմէ, բայց եւ այնպէս կայ նկատի առնուելիք կէտ

մը որ թէն աւանդական, կը խօսի յստակօրէն իրենց ծագման եւ նախնեաց անունով:

Յետոյ, կայ նաեւ մեր գիտածը. որքան մեծ նմանութիւն հայկական բարձրաւանդակի, Մեծ Հայքի, լեռնականներու գիւմազին, բարձրուն, կենցաղին, նկարագիրն եւ հոս իմ տեսած վասգոներուն գիւմազին, նկարագիրն, կենցաղին եւ բարձրուն միջև. ճիշդ միեւնոյն կէտերը իմ վասգոն բարեկամս ալ գիտած էր եւ կատարեալ համաձայն էինք:

Արդ, այն գիրքը ուր արձանագրուած է վասգոներու (Vascones) նախահայրերուն հայեր եղած ըլլալը, հետեւեալ խորագիրը ունի.

«El valle del Roncal» (Ռօնքալի հովիտը)
par Bernardo Estornés Lasa
estudiante (ուսումնասիրող)
Տպագրուած Zaragoza 1927ին
Tip. La Academica
Galo Ponte 3-5

Այս գիրքը կը պարունակէ Ռօնքալի հովտին, այսինքն Սպանիոյ եւ Ֆրանսայի սահման Պիրենեան լեռներու, նախկին Նավարիոյ թագաւորութեան, այժմու Նավարիոյ նահանգին (Սպանիա) Բամբրօնայի գաւառ Vascongada-ի երկրին մէջ հովտին աշխարհագրա-պատմական տեղագրութիւնը, ինչպէս նաեւ այդ հովտի ժողովրդեան սովորութիւնները, ճարտարարուեստը, առեւտուրի կերպերը, հագուստ կապուստի նկարագրութիւնը, աւանդութիւնները եւ լեզուական մասնաշաղկապութիւնները: Ուսումնասիրողը, բանասիրական կատարեալ երկասիրութիւն մը տուած ըլլալու տենչով, այդ հովտի ժողովուրդին աւելորդապաշտական հաւատալիքներուն մասին ալ կը խօսի, ինչպէս նաեւ անուանի անձերու կենսագրութիւնը կուտայ: Այդ հովտի ժողովուրդին առանձնաշնորհութիւններէն կը խօսի, բազմաթիւ մասնաշաղկապ ծանօթութիւններու վրայ հիմնուած:

Ռօնքալի հովիտը ունի եօթը գիւղեր: Գլխաւոր գիւղին անունն է Իսապա օր կը նշանակէ ըստ տեղական բարբառի «նախահարց լոյս»: այս գիւղին հիմնադիր ցոյց կը տրուի Թուլպալ անունով ցեղապետ մը որ եղած է Հայերու առաջնորդը. այս գլխաւոր գիւղը Նավարիայի թագաւորութեան

թագաւորանիստ քաղաքը եղած է ժամանակին:

Իսապա (Isaba) գիւղը կը կոչուի նաեւ Erronkari = երրօնքարի = արի (ari) մասնիկով վերջացող, որը տեղական Vascon բարբառով ալ կը նշանակէ արի, անալլայլ, օտարի լուծին և ոչ ալ ազդեցութեան չենթարկուող ժողովուրդ: Ըստ մեզի, արիական ցեղէն ժողովուրդ մը որ գիտցած է տարիներու ընթացքին պահել իր բարբառը, իր պարզ հաւատալիքները, իր սովորութիւնները և աւանդութիւնները, տալով ապացոյց տուելու թեան, նախանձախնդրէն պահպանելով նահապետական կեանք մը, այդ կը նշանակէ որ ազնուական ցեղի մը արիւնն է որ կը հոսի իր երականներուն մէջ, պողպատէ հողի մը և հպարտ լեռնականներու հեշտալուր լեզու մը կը խօսի ու կը պահէ:

Հեղինակը հիացումով կը խօսի այդ հովտի ժողովուրդին զանազան արշաւանքներու զիմակալած ըլլալը «տալով ապացոյցը տուելու ժողովուրդի մը»:

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՏՆՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ. — Հիմնուած արխիւներու, պատմաբաններու, ձեռագիրներու, ժողովրդային աւանդովէպերու, հաւատալիքներու, երգերու և սովորութիւններու վրայ:

1427ին պատահած հրդեհ մը Իսապա գիւղին եկեղեցիին մէջ պահուած արխիւը կը փճացնէ, ու հոս կը սկսի աւանդախառն պատմութիւնը: Ծողովրդային աւանդութեան համաձայն, Նոյ նահապետի տղուն Յարեթի թոռ՝ Թուլալ որ կը բնակէր Հայաստանի մէջ Բաբելոնի աշտարակի շինութեան ժամանակ, յառաջացած լեզուական խառնակութենէն յետոյ, կուգայ այս հովիտը, իր հետեորդներով: Գիրքին հեղինակը հետեալ կերպով կը շարունակէ. «Այս Թուլալ Յարեթի թոռը կը կոչուէր Արիթոռ (արդեօք Հայթոռ) որ պասքերէն կը նշանակէ պապեցու հայր, կը մեկնի հայերու հետ և բնակութիւն կը հաստատէ աբեմտեան Եւրոպայի հողերուն վրայ, բաւական տարիներ Կովկաս ձեռքով կը, կը շարունակէ իր ճամբան դէպի Արեւմուտք, Կալիան (այսինքն Յրանս), կ'անցնի Պիրենեան լեռները և կը մտնէ Սպանիոյ Նաւարա նահանգը»:

«Կայ մեծ նմանութիւններ պասքերու երկրի անուաններուն և Հայաստանի անուններուն միջև: Արարատը Հայաստանի մէջ այն լեռն է որուն գագաթին վրայ կը կարծուի թէ հանգչեցաւ Նոյնան տապանը: Նմանապէս՝ Նավարայի մէջ ներկայիս գտնուող այն լեռը որ կը կոչուի Արալար: Հոս կայ նաեւ Աքսարէս գետը. նաեւ Հայաստանի մէջ Արաքս՝ գետը: Կորպէժա (?) Վասկոնկատայի մէջ. Կորպէժա՝ նաեւ Հայաստանի մէջ:

«Բաբելոնի Հէրրերիաս, Կուրուստայի մէջ (պասքերու երկրին մէկ գաւառակին անունը). նաեւ Հայաստանի մէջ Բաբելոնի Հէրրերիասը:

«Թուլալ, հինաւուրց Թուլալան որ Թուլալէն յառաջ կուգայ:

«Նօէկան, Նաւարայի գիւղերէն մէկուն անունն է որ հիմնուած է ի պատիւ Նոյ Նահապետի երբ ան Սպանիա այցելեց, իր Թուլան Թուլալի:

«Թալէրօ անունն է ուրիշ գիւղի մը որ այդպէս կը կոչուի Թուլալի մէկ որդւոյն Իպերոյի բնակութեան վայր եղած ըլլալուն:

«Ի վերջոյ պէտք է նշենք որ Իսապայի մէջ կայ ճամբար մը որ կը կոչուի Էրմինեա (Ermine), Armenia որ պացոյց մըն է Հայաստանի հետ ունեցած յարաբերութեան (առնչութեան): Այս ճամբան որ Իսապայի մէջէն կ'անցնի, կը կոչուի այդ քաղաքին առաջին բնակիչներուն՝ հայերուն անունով:

Հեղինակը հոս զանազան լատին պատմաբան կրօնաւորներու վկայութիւնները կը մէջբերէ, որոնք ամէնքն ալ կը հաստատեն Թուլալին և իր հետեորդ հայերու Պիրենեան լեռները անցնելով՝ Բամբուս քաղաքի շուրջ, Թոնքալի հովտին մէջ բնակութիւն հաստատելին (Abulens, Don Rodrigio, Don Garcia de Góngora եւայլն), և կը շարունակէ ըսելով թէ ներկայիս իրենց բարբառը և տարազը իրենց ծագումին ապացոյցներն են: Եւ իսկապէս վերոյիշեալ գիրքի կողքին վրայ նկարուած կնոջ մը և տղամարդու մը՝ հագուստ կապուստը հայկականի խիստ մօտ տարազներ են. մանաւանդ կնոջական տարազը:

Հեղինակը կ'աւելցնէ ըսելով. «Նաեւ հետաքրքրական է որ Թոնքալի հովտը ունի նահապետի որդիներուն թիւին հաւասար գիւղեր, թիւով եօթը հատ, և ամէն

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ՀԵՌԱԳԻՐ Ս. ԵԶՄԻԱԾՆԵՆ

Ամենայն Հայոց Վեհափառ Ս. Գեորգ Մրբազմագոյն կարողիկոսը Ս. Էջմիածնէն յոյժ իր հեռագրովը, Նոր Յարւոյ եւ Ս. Եմեղեան ձօնին տօնիով, Հայրապետական օրհնաթիւնները եւ անկեղծ սէրը կը դրկէ Գեոր. Յեղապահ Մրբազմա՛ն Հօր, Ս. Յակոբեանց Միաբանութեան եւ համայն Յօդաճանցի մեր սիրեցեալ ժողովուրդին: Վեհափառ Հայրապետը կը մարդէ Յկեղեցւոյ եւ Միաբանութեան բարգաւաճութիւն եւ յառաջդիմութիւն, ինչպէս նաեւ ժողովրդեան ալ արեւշտօտութիւն:

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՔ - ԲԵՄԱԿԱՆՔ

● Կիր. 4 Յուն. — Ս. Պատարագը Ս. Յարուսեան Տաճարի մեր Ռ. Գաղաթընայի վերնամասերան մէջ մատոյց՝ Նոյ. Տ. Վաչէ Աբբ. Յովսէփեան:

մէկ զինչ հինուց ներկայացուած էր փայլուն աստղով մը: Իսկ ամենէն կարեւոր վաւերաթուղթը հետեւեալն է. ըստ հեղինակին, Թոնքայի հովտին արխիւներուն մէջ կայ ազգամական հին վաւերագիր մը որ կ'ըսէ. «Անոնց հերոսական գործունէութիւնները կը սկսին Թուպայի եւ Հայոց ժամանակէն, երբ Թոնքայցիները կը գործածեն իբրեւ խորհրդանիշ Յօթը աստղեր, մինչև Դաւիթի ժամանակը երբ կ'առնեն Յօթը ալ իրենք կամ աղեղները պատերազմի մը հաւանքով, եւ՛ առնոյցով եւ քարեղով կը շահին պատերազմը (Պիոս Ա. պապին — 11րդ պապ Ս. Պետրոսէն վերջ — ըսածին համեմատ) եւ զանոնք կը պահեն մինչև Յիսուս Քրիստոսի գալուստը, երբ իբրեւ խորհրդանիշ եւ զինանշան կ'առնեն Յիսուսի անունը»:

Ահա թէ ինչ առասպալաբխառն աւանդութեան մը մէջընթերցանելու կան Պատմութեան երկրին մէկ հովտին վրայ գրուած տեղազրական-ազգագրական երկասիրութեան մը մէջ, որը ես ալ իմ կարգին ուշագրութեանը կը յանձնեմ մեր բանիմաց բնասէրներուն ուսումնասիրութեան:

Պ. Արեւ

ՏՕՔԹ. Գ. Օ. ԳԱՆՈՒՍՏԵԱՆ

Կէսօրէ վերջ, Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ, յետ երեկոյեան ժամերգութեան, կատարուեցաւ Ս. Դաւիթ մարգարէին եւ Երուսաղէմի առաջին եպիսկոպոսապետի նախատօնը. Գեոր. Տեղապահ Մրբազման Հայրը կը նախագահէր, մեծվայելուչ հանդիսաւորութեամբ կատարուող այս արարողութեան: Մայր Տաճարը ռուէր տօնական օրերու յատուկ հարկերաւոր մեծ ու փոքր կանթեղներու հանդերձանքը, Արարողութեան աւարտին, Միաբանութիւնը ՎՊԿՆԵԳԵՔ զՏէր շարականի երգեցողութեամբ բարձրացաւ պատրիարքարան:

● Բշ. 5 Յուն. — Մերցն՝ Դաւիթ մարգարէին եւ Յակոբայ Տեառնեղայր առաւելոյն: Հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ մատոյց Գեոր. Տ. Նորայր Նպս. Պողոսարեան, Երկսեւ դպրաց դասը, Գեոր. Տ. Ռուբէն Աբբ. Նպս. Ղեկավարութեամբ կ'երգէր Եկմալեանէ զանաւորուած բազմաման Ս. Պատարագը: Ժամաբար Մրբազմանը շէյար մերձէն առաջ խօսեցաւ քարոզմը պանծացնելով Ս. Աթուռայ առաջին եպիսկոպոսին տօնը, եւ ըսաւ. — Վերջաց Յակոբեանց Տաճարը այսօր պայծառ հանդերձանքով կը սկսի տօնախմբել Քրիստոսեական Եկեղեցիին մեծ Եւրբերը: Այդ սուրբերու շարքին այսօր կը տօնենք Դաւիթ մարգարէն ու Յակոբոս արդար առաքեալը: Դաւիթ՝ Քրիստոսի նախնիքներուն է՛ն հոյակապ զէմքերէն մէկն էր. իսկ Յակոբոս առաքեալ Անոր անմիջական յաջորդներէն մէկը:

Դաւիթ, յատկապէս ընտրեալը Աստուծոյ, հաստատեց իսրայէլի ժողովուրդը աւետեաց երկրին մէջ: Իսկ երկրին մէջ կերտուեցաւ Դաւիթի քաղաքը եւ զարձաւ մայրաքաղաքը Աստուծոյ ընտրեալ ժողովուրդին, Հոս երկրպագեցին, եւ հոս զանցին հրեաները իրենց Աստուծոյ: Տաճարին մէջ երգուած երգերը Դաւիթ մարգարէն յօրինեց: Անոնք բիւքցան իր շրջներէն եւ իր անկեղծ հօդինեւս մինչև այսօր կը երգուին ու կ'երգուին անոր դրած ռազմաւորներ բոլոր եկեղեցիներուս մէջ: Այդ ռազմաւորներ խօսեցան Թիւններն են մեր Տիրոջ հետ. անոնք քաղցր են եւ յուզիչ: Ու մանաւանդ այդ ռազմաւորներուն մէջ է որ Աստուած իր պատգովները կուտայ մարդկութեան:

Դաւիթ միաժամանակ բանաստեղծ ու մարգարէ կը դառնայ, սուրբ մը ոչ միայն հրեիցի ալ եւ Քրիստոսեաներուն: — Նոր իսրայէլին:

Վարդ օրքան իմ ապակեանք ըլլայ: Գրնայ զղնւումով որքեւ իմ մեղքերը, ու տակաւ բարձրանալով մեղանշական կեանքէն իբրեւ տիպար մը կը կանգնէ մարդկութեան առջև: Ով որ կ'ապշխարէ ու կ'աղօթէ, անոր համար այդեւս մեղք չի մնար, Ասոր համար է որ մենք կը կոչենք զինք Աստուածահայր: Ան՝ մեր Փրկիչն նախահայրերէն մին եղաւ:

Վերկրորդ անձնաւորութիւնը Նոյն սերունդէն է զարձաւ, որ Նոր իսրայէլի պատմութեան մէջ իբրեւ մեծ գէմք մը կը կենայ դարերուն զինաց: